

1. Геєць В.М. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / В.М. Геєць. – К., 2003. 2. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України / Геєць В.М., Семиноженко В.П., Кваснюк Б.Є. – К., 2007. 3. Грота Я.В. Виробничий апарат промислового підприємства: формування і оновлення. – Сімик, 2003. 4. Кваснюк Б.Є.

Роль держави у довгостроковому економічному зростанні. – К.; Х., 2003. 5. Контракти. – 2007. – № 51. 6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.marketing.vc>. 7. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.smda.gov.ua>.

Надійшла до редколегії 11.12.2008

В. Євтушевський, д-р. екон. наук, проф.,
А. Кочедикова, асп.

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено стан та визначено основні проблеми формування енергетичної безпеки України, а також окреслено пріоритетні шляхи їх вирішення.

The article reveals the condition, defines the problems of energy safety formation of Ukraine and points out the ways for their solution.

Постановка проблеми. Сучасний етап економічного розвитку України демонструє ознаки її енергетичної залежності. Для України, як і для багатьох країн світу, рівень задоволення потреб в енергетичних ресурсах за рахунок власного видобутку становить приблизно 50 % [4]. Однак, при високому рівні залежності країни від зовнішніх поставок природного газу, нафти, ядерного палива викликає стурбованість монополія єдиного постачальника, фактична відсутність диверсифікації джерел постачання імпортованих паливно-енергетичних ресурсів, низька ефективність їх використання. Газовий конфлікт кінця 2008 р. – початку 2009 р. яскраво показав, що для дотримання дієвої енергетичної безпеки нашої країни потрібно розробити та провести цілий комплекс заходів в цьому напрямку. Результатом конфлікту можна вважати перехід Росії і України на більш прозорі принципи в торгівлі і ліквідації посередників.

При визначенні шляхів забезпечення виходу країни з кризи та переходу на шлях стійкого соціально-економічного розвитку важливого значення набувають завдання якісних перетворень в енергетичному комплексі національної економіки. При цьому слід враховувати, що зміни в енергетичній галузі належать до найскладніших процесів при реалізації економічної політики держави. Щоб повною мірою забезпечити енергетичну безпеку України і закласти основи довгострокового стабільного енергопостачання, необхідно розробити та втілювати заходи науково – обґрунтованої і суспільно – сприйнятої енергетичної політики країни [4]. Формування основ такої політики було розпочато в 90-і роки ХХ століття. За роки незалежності в Україні був прийнятий ряд нормативних документів, в яких визначаються основні цілі, пріоритети та напрямки енергетичної політики, окреслюються механізми розв'язання існуючих протиріч у паливо-енергетичному комплексі країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти, що стосуються дослідження проблематики енергетичної безпеки, її місця в структурі економічної політики країни розглядаються в працях іноземних та вітчизняних авторів, а саме: Макогона Ю.В., Куденко Г.Є., Кадермеєвої Д.С., Ермітової С., Гуцала А., Прейгера Д., Корнілова І., Тодійчука О., Гончара Г., Корсунського С., Саприкіна Е., Омельченка В. тощо. Суттєвий внесок у розуміння комплексу питань енергетичної незалежності, умов та інструментів її забезпечення зроблений дослідниками Національного інституту стратегічних досліджень та Національного інституту проблем міжнародної безпеки, зокрема Шевцовим А.І., Земляним М.Г., Дорошевичем А.З. [5;10;11].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий доробок зазначених вчених щодо висвітлення питань, пов'язаних з сутністю, процесами та механізмами формування та розвитку енергетичної безпеки, багато проблем в цій сфері залишаються не вирішеними. Зокрема, існує необхідність

подальшого дослідження факторів та проблем формування енергетичної безпеки України, що дасть змогу окреслити пріоритетні шляхи її забезпечення в сучасних умовах.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є дослідження та аналіз стану формування та розвитку енергетичної безпеки України, комплексний розгляд основних проблем її забезпечення та визначення пріоритетних шляхів їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки, необхідною умовою існування й розвитку держави. Економічна безпека характеризується загальнонаціональним комплексом заходів, спрямованих на постійний стійкий розвиток економіки країни за умови забезпечення соціально-політичної стабільності і самостійності держави з відповідним механізмом протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам. Одним з головних завдань економічної безпеки є збереження й зміна позицій країни у світовій економічній системі.

Енергетична безпека – це стан захищеності економіки, суспільства, його громадян, країни в цілому від загроз щодо надійного паливо – і енергозабезпечення. Ці загрози визначаються дією чинників, що стримують розвиток паливо-енергетичного комплексу. Серед них можна виділити як фактори, які притаманні виключно енергетичному сектору країни, виходячи з його специфічних особливостей, так і зовнішні чинники, що характеризують вплив багаторівневого макросередовища. Дія певної комбінації таких чинників в значній мірі обумовлює рівень енергетичної безпеки країни.

Аналіз наукових джерел дає можливість дійти висновку, що оцінка стану та рівня енергетичної безпеки, враховуючи його багатодетермінованість, має здійснюватися за допомогою сукупності показників. При цьому, слід зазначити, що в існуючих методиках розрахунку рівня економічної безпеки значення показників енергетичної безпеки розглядаються як кількісно – виражені характеристики її стану за визначеними напрямками оцінки, а саме: енергозабезпечення, енергетична залежність, економічна прийнятність та соціальна стабільність. Здійснивши аналіз періодичних видань енергетичної галузі, в яких висвітлюються сучасні тенденції розвитку енергетичної безпеки України, наведемо нижче таблицю показників, що характеризують стан та рівень енергетичної безпеки України (табл. 1).

Наведені в таблиці дані свідчать про низьку енергоєфективність національної економіки, що складає серйозну загрозу для економічної безпеки України. На нашу думку, до основних факторів, що обумовили критичний стан електроенергетики та низький рівень енергетичної безпеки в Україні, відносяться: дефіцит інвестицій у всіх галузях ПЕК, посилений світовою фінансовою кризою; надмірна політизація енергетичної сфери; недосконалість цінової, податкової та тарифної політики держави в ене-

ретичній сфері, що не дозволяють забезпечити реальне самофінансування галузей ПЕК; несформованість конкурентного енергетичного ринку та відповідної ринкової інфраструктури через критичну залежність вітчизняного ПЕК від поставок енергоносіїв з Росії, що породжує ситуацію монопольного формування цін на енергоносії та

визначення умов їх поставок з боку РФ; деформованість структури виробництва та енергоспоживання; криза в сфері управління стратегічними запасами енергетичних ресурсів, що проявляється через прогресуюче відставання розвитку сировинної бази видобувних галузей ПЕК, насамперед газової та нафтової.

Таблиця 1. Показники рівня енергетичної безпеки України*

Назва показника	Граничні значення	Значення показника для України
Зниження енергоємності ВВП	Не менш 1-2 % на рік	В 2-3 рази перевищує показники розвинутих країн
Відношення річних інвестицій у розвиток ПЕК до вартості його основних фондів	Не менше 4-5 %	Менше 1 %
Знос виробничих фондів ПЕК	Не більше 45 %	Близько 60 %
Відношення приросту запасів нафти до їхнього річного видобутку	Не менше 1,5-2 %	У середньому 0,5 %
Рівень диверсифікації зовнішніх джерел надходження нафти та газу	Не менш 3 джерел	Два джерела: Нафта – РФ, Казахстан Газ – РФ, Туркменістан
Запас вугілля, виходячи із середніх потреб	Більше 40 %	У середньому 15-25 %
Сумарне постачання ПЕК за всіма категоріями споживачів	Не більше 1-2 % від потреби	Понад 10 %
Умовна повнота чинного законодавства в сфері ПЕК	Не менше 80-90 %	Близько 65 %

* складено автором за даними [1;2;8]

Досліджуючи рівень вітчизняної енергетичної безпеки, розглянемо проблеми її розвитку, глибинне розуміння яких відтворить в повній мірі стан енергетичної безпеки України в сучасних умовах. Отже, аналіз наукової літератури та періодичних видань енергетичної галузі дає можливість визначити основні проблеми ("вузли напруженості") формування та розвитку енергетичної безпеки України, а саме:

недосконалість законодавства: правове поле у даній сфері має недоліки та не забезпечує існування вихідних засад для ефективного регулювання системи відносин ПЕК; можна навіть говорити про існування випадків, які свідчать про втрату важелів впливу держави на ситуацію в галузі;

тверде адміністрування уряду в ПЕК: зберігається практика "ручного" керування грошовими потоками, про що свідчить систематична зміна алгоритму розподілу коштів на оптовому ринку електроенергії по вказівках уряду, внаслідок періодичного оголошення режиму надзвичайної ситуації на цьому ринку;

стрімке погіршення фінансового стану підприємств ПЕК внаслідок надмірного фінансового тиску податкової системи та продовження практики безоплатного споживання паливо – енергетичних ресурсів, що перетворило галузі ПЕК у найбільших кредиторів та донорів національної економіки; відбувається фактично "безвідсоткове кредитування" підприємствами ПЕК окремих галузей економіки, неконкурентоспроможних підприємств та, частково, населення;

науково-технічне відставання всіх галузей ПЕК від світового рівня через повільне впровадження енергозберігаючих технологій; високий рівень зносу основних виробничих фондів підприємств ПЕК, що за оцінками експертів становить близько 60 %;

постійне зростання вартості виробництва електроенергії поряд із зростанням ціни на газ, що у свою чергу впливає на собівартість виробленої продукції в умовах надмірної енергоємності виробництва, наднормативних витрат на різних стадіях технологічного циклу;

порушення екологічних стандартів внаслідок невиконання в повному обсязі робіт по підвищенню безпеки роботи АЕС, що вкрай негативно впливає на надійність та безпеку їхньої експлуатації.

Таким чином, аналіз стану паливо-енергетичного комплексу свідчить про те, що загрози забезпечення

енергетичної безпеки в країні мають цілком реальний характер. Нездатність ПЕК задовольнити потреби економіки та населення України в паливі і енергії, наявні боргові зобов'язання за спожиті енергоносії, подальше нагромадження проблем в енергетичній сфері можуть підірвати основи економічної безпеки та спричинити соціальну дестабілізацію в Україні.

Усунення диспропорцій та проблем в паливо – і енергозабезпеченні України можливе за умов розробки виваженої та ефективної політики щодо забезпечення вітчизняної енергетичної безпеки, найважливішими та пріоритетними шляхами реалізації якої, на нашу думку, можуть стати:

розробка та реалізація прозорої і дієвої нормативно-правової бази функціонування ПЕК і взаємин у сфері палива і енергії, що передбачає здійснення регулювання, координацію та контроль за діяльністю державних енергетичних систем, атомної енергетики, природних монополій;

гарантованість та контроль з боку держави, державних органів виконавчої влади та місцевих органів управління щодо надійного енергозабезпечення економіки та населення країни в повному обсязі за звичайних умов та у мінімально необхідному обсязі при загрози виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру; створення економічних умов, насамперед, за рахунок реалізації податкових і митних заходів, для забезпечення поставок енергоресурсів на внутрішній і зовнішній ринки, що сприятиме оптимізації структури експорту та імпорту в енергетичній галузі;

здійснення ефективного управління стратегічними запасами енергетичних ресурсів, що передбачає: існування диверсифікованості при виборі того чи іншого виду палива та енергії; запобігання нерациональному використанню енергоресурсів; узгодження темпів споживання вичерпних ресурсів з темпами освоєння заміщуючих джерел енергії; зміна структури споживання паливно-енергетичних ресурсів у бік зростання частки атомної та гідроенергії; перевірка якості та екологічної безпеки родовищ корисних копалин на відповідність вимог чинного законодавства в сфері стандартизації та сертифікації та вимог міжнародних стандартів серії ISO 9000 [1; 2; 5; 9];

реалізація інвестиційної політики в національному ПЕК на засадах "нових технологічних укладів", яка передба-

чає: здійснення прискореної модернізації фізично – та морально – застарілої технологічної бази ПЕК за допомогою впровадження результатів вітчизняних та іноземних досліджень і розробок, які вирізняються високим рівнем конкурентноздатності; зміцнення та розширення інфраструктури наукової, інженерно-технічної підтримки та супроводу експлуатації складного устаткування галузей ПЕК; встановлення технічних регламентів, розробка стандартів та нормативів безпеки і ефективності роботи енергетичних об'єктів та установок, а також – організація механізму державного нагляду за їх дотриманням [7, 9].

Невід'ємними питаннями, що потребують уваги, є: збільшення рівня екологічної безпеки підприємств ПЕК, нарощування темпів приватизації в ПЕК, а також – збільшення рівня соціальної захищеності та охорони праці на підприємствах ПЕК.

Вирішення проблемних питань функціонування й збалансованого розвитку ПЕК передбачає також усунення надмірної політизації енергетичної сфери, а також боротьби впливових політичних сил, фінансово-промислових структур і кримінальних угруповань за контроль над цією стратегічно важливою сферою.

Враховуючи вище наведене, підкреслимо, що для аналізу стану та глибокого розуміння проблем формування та розвитку вітчизняної енергетичної безпеки, а також – своєчасної та адекватної реакції держави на виникаючу загрозу енергетичній безпеці України, необхідно створити дієвий механізм розробки та реалізації системи оперативних і довгострокових заходів щодо попередження та моніторингу внутрішніх та зовнішніх загроз вітчизняній енергетичній безпеці.

Висновки. Таким чином, у статті було здійснено дослідження стану формування вітчизняної енергетичної безпеки, розглянуто основні проблеми її розвитку та окреслено пріоритетні шляхи їх подолання. Це дає змогу стверджувати: лише глибоке розуміння проблем досягнення енергетичної безпеки країни дозволить вибрати ефективні та дієві шляхи їх подолання та сприя-

тиме забезпеченню населення та економіки України надійними та якісними енергетичними продуктами, стабільному розвитку ПЕК та створенню гарантій для високого рівня енергетичної безпеки України. Досягнення поставлених цілей забезпечить високий рівень економічної безпеки та незалежності нашої держави на національній та світовій арені.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Незважаючи на складність ситуації, Україна має можливості для забезпечення високого рівня енергетичної безпеки. Для стабілізації ситуації необхідно здійснити системні та скоординовані дії всіх рівнів влади в рамках виваженої державної енергетичної політики. Тому проведення енергозберігаючої політики повинно бути пріоритетним державним завданням, що має стати об'єктом подальших досліджень.

1. Гроші/Економічна безпека/Енергоринок. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zerkalo-nedeli.com>.
2. Електроенергетика України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.epu.kiev.ua>.
3. Енергетична стратегія України на період до 2030 і // Інформаційно-аналітичний бюлетень "Відомості Міністерства палива та енергетики України". – 2006. – Спеціальний випуск. 4. Ермилов С. Энергетическая стратегия Украины до 2030 года: проблемные вопросы содержания и реализации// Зеркало недели. – 2006. – № 20. 5. Забезпечення енергетичної безпеки України / Рада національної безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. – К., 2003. 6. Закон України "Про енергозбереження" ВР України від 01 липня 1994 року № 74/94-ВР // Урядовий кур'єр. – 1994. 7. Деякі аспекти реалізації політики енергозбереження в Україні: Монографія / Макогон Ю.В., Куденко Г.Е., Кадермєєва Д.С. – Д., 2006. 8. Модернізація електроенергетики. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.tek.ua>.
9. Паливно-енергетичний комплекс України: стан, проблеми та перспективи: Інформаційно-аналітична доповідь / Науково-технічна спілка енергетиків та електротехніків України. – К., 2000. 10. Енергетика України на шляху до Європейської інтеграції: Монографія / Шевцов А.І., Земляний М.Г., Дорошевич А.З. – Д., 2004. 11. Шевцов А.І. Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: Монографія. – Д., 2005.

Надійшла до редакції 15.12.2008

I. Маркіна, д-р екон. наук, проф.,
О. Драган, здобувач

МОДЕЛІ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

У статті розглядаються підходи до визначення основних моделей фінансування вищої освіти у зарубіжних країнах. Акцентується увага на ваучерній схемі фінансування розвитку вищих навчальних закладів.

The determination basic types of models financing of higher education in foreign countries are examined in the article. Attention on the voucher chart of the financial providing of development higher educational establishments is accented.

Постановка проблеми. На сьогодні відбуваються суттєві зміни у фінансуванні державної системи вищої освіти у різних країнах, а також у механізмах розподілу бюджетних коштів між вищими навчальними закладами. Це обумовлено різким зростанням контингентів у системі освіти та обмеженістю бюджетних ресурсів, що вимагає підвищення ефективності використання державних (бюджетних) коштів і пошук альтернативних (позабюджетних) джерел фінансування. Досить суттєвий вплив на зміну форм і механізмів фінансування здійснює зміна характеру і змісту вищої освіти у зв'язку із необхідністю формування індивідуальних програм навчання, їх диверсифікації за змістом, строки і форми надходження освітньої послуги до споживача. Саме ці тенденції є характерними для багатьох країн з розвинутою ринковою економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем фінансування розвитку вищої освіти

присвятили свої праці такі вітчизняні учені, як Антошкіна Л.І., Боголіб Т.М., Гельман В.М., Куклін О.В., Салига С.Я. та інші. Серед зарубіжних учених варто відзначити К.Ф. Александера, Дж.Д. Брюса, С.Л. Зарецьку, І.А. Майбурова, В. Ройтера, С.П. Соляннікову.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Інтеграція України до світової сфери освітніх послуг вимагає більш глибокого вивчення досвіду провідних зарубіжних країн щодо диверсифікації джерел фінансування вищих навчальних закладів.

Формулювання завдань та цілей статті. Метою статті є розгляд основних моделей фінансового забезпечення розвитку вищої освіти у зарубіжних країнах та використання їх досвіду для України в умовах її інтеграції до світового освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. Процеси, які на сьогодні відбуваються у фінансуванні вищої освіти, відображаються наступними моделями: